

AHMET CEMİL ile MÜMTAZ'IN BENZERLİKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Nezahat ÖZCAN*

Özet: *Bu çalışmada, Halit Ziya Uşaklıgil'in Maî ve Siyah romanı ile Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur romanı, baş kahramanlarının benzerlikleri yönüyle mukayese edilecektir. Maî ve Siyah'ın baş kahramanı Ahmet Cemil ile Huzur'un baş kahramanı Mümtaz arasındaki benzerlikler; Temsil edicilik, ailevi şartlar, mizacları, (duygusallık, mükemmelliyetçilik, karamsarlık, kadercı yaklaşım, dine bakışları gibi), estetizm ve edebiyat anlayışları, idealleri, hayalleri ve hayal kırıklıkları, aşk anlayışları ve aşkın kişilikleri ve psikolojileri üzerindeki tesirleri, "ruhî büyüme süreçleri" bakımlarından mukayese edilecektir.*

Anahtar Kelimeler: Maî ve Siyah, Huzur, Ahmet Cemil, Mümtaz, Halit Ziya Uşaklıgil, Ahmet Hamdi Tanpınar

The Similarities between Ahmet Cemil and Mümtaz

Summary: *In this article, the similarities between Ahmet Cemil and Mümtaz, the respective heroes of Halit Ziya Uşaklıgil's novel Maî ve Siyah and Ahmet Hamdi Tanpınar's Huzur, will be analyzed. The effects on aestheticism, literary approach, ideals, hopes and disappointments, attitudes to and characteristics of love of their similarities (Representation, family conditions and characteristics such as being emotional, perfectionism, pessimism, fatalism and attitudes toward religion) will be compared to the processes of their spiritual growth.*

Key Words: Maî ve Siyah, Huzur, Ahmet Cemil, Mümtaz, Halit Ziya Uşaklıgil, Ahmet Hamdi Tanpınar

Halit Ziya Uşaklıgil ve Ahmet Hamdi Tanpınar, Türk romanının en iyi örneklerini veren iki büyük sanatkârdır. Halit Ziya, Maî ve Siyah,

---

* Abant İzzet Baysal Üniv., Eğit. Fak. BOLU

Aşk-ı Memnu ve Kırık Hayatlar adlı romanlarında Batılı manada roman tekniğini yakalamış; Ahmet Hamdi Tanpınar ise Huzur, Saatleri Ayarlama Enstitüsü ve Mahur Beste’de türün en iyi örneklerini vermiştir.

Huzur romanına dair ilk yazılardan birini yazmış olan Cevdet Perin, romanın baş kahramanı Mümtaz’ı, Maî ve Siyah’ın baş kahramanı Ahmet Cemil’e benzetir ve onu “Yeni Ahmet Cemil” olarak vasıflandırır. (Uçman-İnci,2002:58-59) Biz bu incelememizde (tefrika tarihleri esas alındığında, aralarında elli iki yıllık bir zaman farkı olan) Maî ve Siyah’ın baş kahramanı **Ahmet Cemil** ile Huzur’un baş kahramanı **Mümtaz** arasındaki benzerlikleri bulmaya çalışacağız (Kerman-Huyugüzel, 1996: 167).

Akademisyen, şair, hikaye ve roman yazarı Ahmet Hamdi Tanpınar’a göre Maî ve Siyah, hem bir neslin romanı, hem de döneme tutulmuş bir aynadır. “*Edebiyat-ı Cedide santimentalizmi, dargınlığı, ahlaki davranışı, her şey, bütün sanat ve üslup ihtiraslarıyla beraber bu eserdir. Hakikatte, Maî ve Siyah, Edebiyat-ı Cedide’nin teklifleri kadar protestolarıyla de devrini veren beyannamedir. Bu kitap için Türkiye’de nesli namına konuşan ilk eserdir denebilir.*” (Tanpınar, 1977:279)

Huzur romanında eğitim, ekonomi, toplum, kültür ve sanat hakkında birtakım hassasiyetleri, görüşleri, tesbitleri ve teklifleri olan seçkin aydınlar yer alır. Huzur’un baş kahramanlarından, İhsan “*münevver*”, Mümtaz ise, “*estet*”tir.

Huzur, “*Temel sorunun Batı-Doğu çatışması biçiminde görüldüğü bir tarihsel dönem içinde gerçek bir ‘huzur’suzluğu yaşayan bir aydın kuşağının*” (Tanpınar, 2002:43) romanı; romanın baş kahramanı Mümtaz ise, “*Yeni Türk aydın tipi*” (Kantarcıoğlu, 1988:111) olarak değerlendirilmekte, Mümtaz’ın şahsında, Türk münevverinin, kendisini bulduğu da ifade edilmektedir. (Uçman-İnci, 2002:59) Mümtaz, kısmen Türk aydınının, hatta belirli bir dönemle sınırlandırılmayacak “*estet aydın*”ların prototipi olarak tanımlanabilir.

Yukarıdaki değerlendirmeler dikkate alındığında her iki romanın da, nesil romanı olduğunu söyleyebiliriz.

Maî ve Siyah’ın baş kahramanı Ahmet Cemil, henüz öğrenimini tamamlayamadan babasını kaybeder. Annesi ve kız kardeşi İkbâl’in geçimini üstlenir. Edebî değeri olmadığı için hiç hoşlanmadığı, zevk de almadığı halde, sadece para kazanmak amacıyla Fransızca’dan polisiye romanlar tercüme eder. Dönemin okuyucusu tarafından beğenilen bu tercümelerde, takma isim kullanır. Zengin çocuklarına evlerinde özel dersler verir. Ahmet Cemil, bütün çabalarına rağmen ekonomik sıkıntı çekmektedir. Romanda Ahmet Cemil’in bu yönü sürekli olarak vurgulanır.

Huzur'da ise, Mümtaz'ın babası, yaşadıkları şehrin işgal edildiği gece yanlışlıkla öldürülür. Mümtaz, babasının öldürülmesinden kısa bir süre sonra annesini de kaybeder. Romanda, Mümtaz'ın ekonomik sıkıntılarından bahsedilmez, ancak, okuyucu, onun, çocukluk ve gençliğini refah içinde geçirmedeğini algılar. Mümtaz'ın hem halen oturmakta olduğu, hem de Nuran'la evlilik sonrası oturacakları evin kiralalarını ödemekte zorlanması, ekonomik olarak ancak geçinebilen birisi olduğu hakkında bize bir bilgi verebilir.

Her iki kahraman da, baba desteğinden ve korumasından mahrumdurlar.

Ahmet Cemil büyük şair olmanın peşindedir. Askerî Rüstiye'de okurken şiire alaka duymaya başlamış, zamanla bu alaka giderek amaç haline dönüşmüştür. Arkadaşı Hüseyin Nazmi ile en önemli müşterekleri, şiiirdir. Ahmet Cemil, önceleri Divan şairlerini okur, buradan Fransız şairlerine doğru açılır. (Özcan, 2000: 243-249) Mümtaz da şiirle çok erken yaşlarda tanışır. On yedi yaşında bütün divanları okumuştur. Mümtaz, divanlardan sonra Fransız şiirini okuyacaktır.

Her iki karakterde de şiirin ve şiiriyetin önemli bir yeri vardır. Şiiriyet, hem Ahmet Cemil'in, hem de Mümtaz'ın hayata ve dünyaya bakışlarını şekillendiren en önemli unsurdur. Ahmet Cemil'in en büyük hayallerinden biri, söyleyiş ve şekil bakımından yeniliklerle dolu, uzun bir şiirden müteşekkil eserini tamamlamaktır. Ahmet Cemil, uzun çalışmalar sonunda eserini bitirir. Dönemin edebî otoritelerinin de bulunduğu bir gecede şiirini okur. Ancak birkaç gün sonra, gazetede, eski edebiyat taraftarı olan Raci'nin, şiirini ağır bir dille tenkit eden yazısını okuyunca, şiiri kitaplaştırmaktan vazgeçer ve yakar. Ahmet Cemil'in bu davranışı, mizacı tanımamıza yardımcı olan ipuçlarından biridir. Ahmet Cemil, oldukça hassas, kırılğan, (Raci'nin edebî tenkid düşüncesinden mahrum olduğunu da unutmuyarak) tenkide kapalı, kararından çabuk vazgeçen biridir.

Halit Ziya, Ahmet Cemil'in şiirinden az da olsa bir bölüm vermek yerine, muhtevası hakkında ipucu sayılabilecek bilgiler vermekle yetinir. (Kaplan, 1976:437-458) Ahmet Cemil, bir kitap uzunluğundaki bu şiirinde, kendi hayatının maî ile başlayıp siyah ile bitecek olan ana çizgilerini ve "beşer hayatı"ını anlatmaktadır. (MS. s.80)

Edebî tür olarak roman sahasında eser vermeyi tercih etmesine rağmen, şair mizaçlı ve hayatında şiirin kuvvetle hakim olduğu belirtilen Mümtaz, bir gün arkadaşları ile sohbet ederken, İhsan'ın insan talihinden bahsetmesi üzerine kendi kurduğu hayali açıklar:

"Şair olsaydım tek bir manzume yazardım; büyük bir destan. İki ayağı üstüne kalkan ilk ceddimizden bugüne kadar insanlığın macerasını

anlatırdım. İlk düşünceler, ilk korkular, ilk sevgi, kainatı gittikçe ihata eden, kendi başlarına mevcut olan her şeyi birleştiren zekanın ilk kıvılcığı, tabiata izafe ettiğimiz bir yığın zenginlikler... Allahı etrafımızda ve içimizde yaratmamız. Evet bir tek manzume yazardım. İnsanı teganni etmek istiyorum, derdim; maddeyi uykusundan uyandıran ve kainata kendi ruhunu geçireni teganni edeceğim, ey bütün büyüklüğünü ihata eden lisan! Sen bana yardım et!” (H. 91)

Hem Ahmet Cemil’in, hem de Mümtaz’ın uzun bir manzume üzerinde durmaları ilginçtir.

Maî ve Siyah romanında ele alınan edebî meseleler arasında, Ahmet Cemil’in şiirin diline dair arayışlarına öncelik verilmiştir. Ahmet Cemil, imajlarıyla, kelimeleriyle, edebî sanatlarıyla, ölçü ve kafiye sistemiyle, hatta okunuş tarzıyla, Türk edebiyatında yepyeni bir şiirin peşindedir. Çalıştığı gazetenin kuruluşunun onuncu yılı şerefine yapılan Tepebaşı’ndaki kutlamada, özlemini çektiği “şiir dili”ni tanımlar (MS. s.13-14). Daha sonra da bu şiir dilinin detayları üzerinde durulur. Halit Ziya, yeni şiir taraftarı Hüseyin Nazmi aracılığıyla, Ahmet Cemil’in “şiir dili” arayışlarında bir hayli aşırıya kaçtığını vurgular. Hüseyin Nazmi, şiirini yayınlama ve “şiir dili”nde yenilik konusunda, arkadaşına kıyasla bir hayli temkinlidir. Hüseyin Nazmi’nin, Ahmet Cemil’in eserini okuyacağı gece, arkadaşını misafirlere takdimi de dikkat çekicidir:

“Arkadaşım için meziyet midir, nakısa mıdır, bilmem eserin başlıca hassas-ı yeniliği, mümkün olabildiği kadar görülmemiş, tanınmamış edasıdır.” (MS. s.161)

Hüseyin Nazmi, Ahmet Cemil gibi yeni tarz şiir anlayışını benimsemesine rağmen, onun, şiir diline yönelik düşüncelerini desteklemez. Yukarıdaki takdim cümlesi, Hüseyin Nazmi’nin bu tavrını açıkça gösterir. En azından, Ahmet Cemil’in şiirde yaptığı yenilikleri, Hüseyin Nazmi’nin tasvip etmediğini söyleyebiliriz. Zaten o akşamdan sonra da, iki arkadaş eskisi kadar sık görüşmeyeceklerdir.

Şiirle çok erken yaşta tanışan Mümtaz da üzerinde çalıştığı eserini klasik, alışlagelmiş bir tarzda yazmak istemez. Mümtaz, Şeyh Galib’in hayatını roman formunda yazmanın peşindedir. Ancak, maksadı roman formunda bir Şeyh Galip biyografisi çıkarmak değildir. Sevdiği kadın Nuran ile kendisi arasındaki aşkın anlatıldığı bir roman olacaktır bu eser:

“Mümtaz bir taraftan onu (Nuran’ı) dinlerken, bir taraftan da Şeyh Galib’in üzerinde düşünüyordu. Kitabın ne planını ne de yazdığı kısımları beğenmişti. Hepsini tekrar değiştirmek lazımdı. Hamlelerle değil, sağlam bir düşünce ile çalışmak istiyordu. Kanlıca koyunda, mehtap denize bir altın oluk gibi boşanırken, Nuran’a bunu anlattı:

“- Çok gelişigüzel var, diyordu, halbuki böyle olmasını istemiyo- rum. Şimdi seni dinlerken alelade terkinin dışında bir nevi denemenin lüzumunu hissettim. Bir hikayenin behemehal kahramanların kesif şekilde, döşenmiş bir rayda yürüyen bir lokomotif gibi yürümesi lazım mı? Belki hayatı zemin gibi alması, onu birkaç kişinin etrafında toplaması yeter. Şeyh Galib bu zemin ve gruplar üzerinde birkaç ruh haleti ile ömrünün birkaç safhası ile görünse kafi... Sonra karşı kıyılara bakarak ilave etti:

- Şu şartla ki...

- Hangi şartla Mümtaz?..

- Bizi izah etsin, bizi ve etrafımızı...” (H. s. 177-178)

Romanda, zaman zaman Mümtaz'ın yazmakta olduğu “Şeyh Galip” romanından söz edilir. Ancak, ilhamını Nuran'dan alan Mümtaz, romanı tamamlayamaz. Huzur romanı, “Şeyh Galip” romanı tamamlanmadan son bulur.(Doğan,1999:95-103)

İki kahramanın da eserleri üzerinde çalışırken mükemmelliyetçi yönleri ön plana çıkar. Ahmet Cemil, manzumesini; Mümtaz, romanını yazarken, titiz ve özenli çalışırlar. Zor beğenme, baştan savmama, esere yoğunlaşma, bitişini sabırsızlıkla hayal etme, yazılan bazı sayfaların yırtılması, eserin yazılma macerasını, yakın kişilerle (Ahmet Cemil Hüseyin Nazmi ile, Mümtaz, Nuran ve İhsan ile) paylaşma, yazılan esere yönelik iki romandaki ortaklıklardır.

Mümtaz, Şeyh Galip romanında daha çok tematik bir yeniliğin peşindedir. Bu eserin üslubundaki orijinallikler, Ahmet Cemil'in peşinde olduğu şiir gibi detaylı bir şekilde verilmez. Ancak, şair Mümtaz'ın, hayatının bütün safhasına hakim kıldığı, yaydığı şiir düşüncesi ve şiir üslubunu Tanpınar, Suat'a tenkit ettirir. Romanın son sayfalarına doğru, intihar ederek Nuran'la Mümtaz aşkını sona erdiren Suad'ın hayali, Mümtaz'a musallat olur. Üniversite yıllarında hiç de cazip bulunmayarak ata benzetilen Suat'ı, Mümtaz artık çok güzelleşmiş bulur:

“Sonra tekrar onun yüzüne korka korka baktı.

-Ne kadar güzelleşmişsin! Hem çok çok güzel olmuşsun. Bu hüznü sana yakışıyor. Bilir misin neye benziyorsun? Botticelli'nin meleklerine... Hani o Passion'da İsa'ya üç çiviyi verene...

Suad sözünü kesti:

“Bırak bu manasız benzetmeleri... Bir şeyi öbürüne benzetmeden konuşamaz mısın? Bu fena huylar yüzünden işleri ne kadar karıştırdığını- zı hala anlamadınız mı” (H. s.371)

Huzur romanında Mümtaz, karşılaştığı varlık ve objeleri, herhangi bir sanat eserinin kendisine ya da unsurlarına bağlamadan, benzetmeden algılayamaz. Mümtaz'ın zihni, sürekli olarak çağrışımlarla hareket halindedir. Mümtaz, varlık ve objeleri, olduğu halleri ile değil, soyutlamaların, benzetmelerin arkasından algılar. Bunu Nuran'a da yöneltir. Bu düşünce tarzı, Mümtaz'ın tabii düşünce tarzıdır. Belki gerçeklerin ağırlığını, bu tecritler sayesinde Mümtaz, daha hafifletebilmektedir. Bu özellik, aynı zamanda Mümtaz'ın gözlemci, durağan, hareket adamı olmayan karakterini de izah eder. Benzetilen unsurların geniş yelpazesi ise, adı gibi seçkin özelliklerle donatılmış olan Mümtaz'ın estetizm ve kültür derinliğinin, üslubuna yansıyan göstergeleridir.

Her iki karakter de aşıkırlar. Ahmet Cemil, zengin arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin kız kardeşi Lamia'yı beğenir. Bu duygu bir süre sonra aşka dönüşür. Ancak, ekonomik durumu iyi olmayan ve annesine de bakan Ahmet Cemil, Lamia'yla evlenebilmek için matbaa sahibi olmayı ve şöhrete kavuşmayı bekler. Bunlar gerçekleşmeden Lamia'nın bir subayla nikahı kısıyılır. Ahmet Cemil, Lamia bahsinde hem genç kızın, hem de arkadaşınının, kendi zihninden geçen düşünceleri adeta okumalarını bekler.

Mümtaz, tanışmadan önce de adını duyduğu, başından evlilik geçirmiş, sanat ve edebiyattan zevk alan, İstanbul'un güzelliği ile özdeşleştiği Nuran'a aşiktir. Evliliğe doğru giden beraberlikleri, Suat'ın intiharı, Nuran'ın kızı Fatma'nın hırçınlık ve kıskançlıkları, kendilerini tanıştıran ahabları Adile Hanım'ın garip çekememezlikleri ve Nuran'ın dayısının oğlu Yaşar'ın, Nuran'ı sahiplenme duygusunun araya girmesi ile sona erer.

Aşk duygusunun hayatlarından çekilmesi, Ahmet Cemil'i de, Mümtaz'ı da karamsar yapar, marazîliklerini artırır. Ahmet Cemil, reddedileceği endişesiyle, aşkını ifade bile edemezken, Lamia'dan karşılık bekler. Evliliğe ulaşma konusunda, her iki karakter de pasif davranır.

Halit Ziya, Ahmet Cemil'in karşısına olumsuz bir tip olarak Raci'yi çıkarır, Raci ilhamı kıt, iş çevresinde sevilmeyen, kin ve haset dolu, karısı ve çocuğuna hayrı dokunmayan, Beyoğlu meyhanelerinin müdavimi, ay-yaş bir tiptir. Ahmet Cemil'in karşısında, klasik edebiyatı savunur. Aile kavramı yoktur. Karısını, Beyoğlu'nda tanıdığı, modası geçmiş bir Alman şarkıcı ile aldatır. Raci'nin yaşadığı derbeder hayat ve içkiye düşkünlüğü vereme yakalanmasına yol açar. Ahmet Cemil, Mir'at-ı Şuun gazetesi başmuharrirliğinden atılmasına sebep olan, gerçek tenkit düşüncesinden mahrum bu adamla yine de münasebetini kesmez. Onu hastanede ziyaret eder. Raci, ardında dul bir kadın ve oğlu Nedim'i bırakarak Gureba Hastanesi'ndeki odasında ölecektir. Duygusal, romantik tabiatlı Ahmet Cemil, Raci'ye karşı yine de merhamet ve acıma hisleri duyar. Ahmet Ce-

mil'in, eserine, şiire dair hulyalarını Raci yıkarken, damat olarak evlerine giren kız kardeşi İkbâl'in eşi Vehbi Efendi de, onun diğer (matbaa sahibi olma, şöhrete ve paraya kavuşma...)hayallerini yıkar.

Huzur'da da Tanpınar, Mümtaz'ın karşısına menfi bir tip çıkarır. Konya'da bir banka memuru olarak çalışan Suat, tedavi olmak üzere İstanbul'a gelir. Evli ve iki kızı olan Suat, ailesine bağlı biri değildir. Romanda Suat'ın münasebet kurduğu, bebeğini aldırması için baskı yaptığı kadınla aralarında geçen konuşmalara Mümtaz şahit olur. Suat son derece zekidir. Allah'a inanmaz. Nuran – Mümtaz aşkını öğrenince, Suat Nuran'a mektup yazar. Aslında, ona aşık değildir. Nuran, fakülte yıllarında da Suat'ın ilgisini hep çekmiştir. Ancak, Suat bu aşka engel olmak amacıyla mektubu yazar. Ölümü bir fonksiyon da icra etsin ister. Kendini, Nuran ile Mümtaz evlenince oturacakları evde asar. İntiharı Nuran ile Mümtaz üzerinde istediği etkiyi yaratacaktır. Nura ile Mümtaz'ın zaten gölgelenmiş aşkları, Suat'ın intiharı ile sona erer.

Ahmet Cemil'in de Mümtaz'ın da karşısında olumsuz tiplere yer verilmiştir. Bu olumsuz tipler, karakterlerin saadetini, huzurunu bozar, kurmaya çalıştıkları hayat dengelerini altüst eder. Raci'nin özellikle eski edebiyat taraftarı ve tenkit düşüncesinden mahrum olmasının Ahmet Cemil üzerindeki olumsuz tesirleri vurgulanır. Suat'da ise, hızla modernleşen dünyada manevî değerlerinden uzaklaşan ve yalnızlaşan modern insan portresi tenkit edilmiştir. Her iki tip de, karakterler üzerinde yaralar açar. Raci, keskin, ancak haksız yere kullandığı kalemi ile Ahmet Cemil'in gazeteden uzaklaştırılmasına yol açar. Bu, Ahmet Cemil'in basın hayatındaki kariyerini doğrudan etkileyecek, böylece Ahmet Cemil'in hayal kırıklıklarına bir yenisi eklenecektir. Suat ise, Nuran'ın aşkını hayatının merkezi yapan Mümtaz'ın muvazenesini, dengelerini bozar. Mümtaz'ın, Nuran'ı kaybettikten sonra, “zihni hayatı durur” (H. s. 318)

Ahmet Cemil'in de, Mümtaz'ın da hayatın zorlukları karşısında mücadele etmeden pes eden, pasif, kadere boyun eğen tabiatları, birbirlerine benzemektedir. İki de oldukça duygusaldılar. Hayata şiirin arkasından bakarlar. Şiir, edebiyat, sadece masa başına oturup eser verdikleri anda onların zihnini meşgul etmez. Bunların üzerine hayatlarını inşa etmeye çalışırlar.

Ahmet Cemil'in hulyaya hayatında verdiği yer, hem anlatıcı yazar, hem de arkadaşları Hüseyin Nazmi ve Ali Şekip aracılığıyla tenkit edilir. Başmuharrir Ali Şekip, bir konuşma esnasında Ahmet Cemil'e, “Her şeyi ifrat edersin!” der. (s212) Mantığın hakim olduğu yerde mutedil, ılımlı düşünce ve davranışlar vardır. İfrat ve tefritin olduğu yerde ise, duygular hakimdir. En yakın arkadaşı, dostu Hüseyin Nazmi de, Ahmet Cemil'i, “Ne kadar hassassın” diyerek tenkit eder. Birçok konuda anlaştığı Hüseyin

yin Nazmi ile Ahmet Cemil'in ayrı düştüğü bir husus, "Hüseyin Nazmi'nin her şeyi soğukkanlı tetkik etmekten ibaret olan felsefesine iştirak ede(memektir)." (MS. s.79) Ahmet Cemil'in duygusal, çabuk kırılan tabiatı doğrudan anlatıcının cümleleri ile de verilir: "... dünyaya küsmek hassasiyetinde yaratılmış olan bu rakik şair..." (MS. s.71)

Ahmet Cemil'in şiir üzerinde yoğunlaşması, daha önce yazılmış olan Fransızca şiirleri okuması ve kendi şiir yazma çabaları onun karakterini etkilemiştir:

"Ahmet Cemil'de şiir ile uzun iştigal mariz bir hassasiyet husule getirmişti. Öyle bir hassasiyet ki onunla malul olanları başkaları için, anlaşılmaz, makuliyetine kat'i hüküm verilemez; hareketlerinde, fikirlerinde, duygularında bir büyüklük olduğuna kanaat edilir de isabetini teslime cesaret edilemez muammalar haline getirir. Öyle bir hassasiyet ki bir gün hayatı bütün çirkinlikleriyle, aç kalmış ailelerden, gözsüz genç kızlardan, beynini bir kurşun parçasıyla dağıtan meyuslardan, avuç açan beyaz saçlı adamlardan, çocuklarını klise kapılarına bırakan annelerden, bir şarap şişesinin yanında insanlıktan çıkmağa çalışan bedbahtlardan, bütün o çirkinliklerden mürekkep gösterir, insana "Kaç! Bu hayattan kaç!" der; diğer bir gün gözlerinin önüne bütün güzellikleri döker; bulutların arasında nazlı nazlı yüzen bir ay, türlü renklerin yangınları içinde ufuklarda çekilip giden bir güneş, etekleri denizlere dökülmüş yeşil dağlar gösterir; "Sev! Bu tabiatı sev!" der; bir gün bahtiyar, diğer bir gün bedbaht, bu dakikada şad, biraz sonra hazin yahut bir anda kalbi hem neşve, hem gam ile doldurur; öyle bir hassasiyet ki bir hastalığa benzer de değildir. Ah! Böyle hasta olanlar; onlara kendilerini sorunuz, marazlarını teşrif etsinler. Emin olunuz ki bu mümkün olmayacaktır, o mübhem ve müşevvez ruh, bir lisanın şerhine giremez, o öyle bir şiirdir ki mahiyeti belki kıymeti zaten vazih olmamasından ibarettir. Ona bir lisan bulmak, bir suret vermek mümkün olabildiği anda o asıl şiirlikten çıkmış olur. O hasta ruh, bir billur parçasıyken ki üzerine şiirin ziyası isabet etsin, tahlil etmek mümkün olmayan renkler gösterir ve gözleri kamaştırır. Onların ne olduğunu anlamak için onu parlatan ziya ile kendisinin arasına elinizi koymaktan hazar ediniz; yoksa gözünüzün önünde kalacak olan sönük, donuk bir cam parçasından başka bir şey değildir." (MS. s.39-40)

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi, şiir ile uğraşmak Ahmet Cemil üzerinde marazî duygulanmalar meydana getirir. Bu hal, Ahmet Cemil'in hayatın gerçeklerine karşı mücadele vermesini engeller. Ahmet Cemil, dışarıdan gelen etkiler karşısında tesbih böceği gibi kendi içine yumulur.

İnsanın, her yaşta anne baba şefkatine duyduğu ihtiyaç açıktır. Ahmet Cemil, anne şefkati ile beraber anne kucağını da arar. Annesi ile

dertleşirken, başını onun kucağına koyma ihtiyacını duyar. Romanda bu tür duygularla iki üç kez karşılaşırız:

“Ahmet Cemil güldü, ancak şefkatinden doğan bu rikkat sözleri Ahmet Cemil’i birden beş yaşındaki çocukluğuna iade etti, kumral uzun saçlı başını annesinin dizine koydu.” (MS. s. 54)

Ahmet Cemil’in çocuksu mizacını veren bu cümleler, onun hayat karşısındaki pasif duruşunu da açıklar mahiyettedir. Bu durum Ahmet Cemil’in karakter özelliğidir ve çocukluk yıllarındaki alışkanlıklarından kaynaklanmaktadır. Ahmet Cemil’in, sıbyan mektebine gidip gelirken yaşadığı bir hadise şöyle verilir:

“...kibarzadenin hizmetkârı vardı ki, başlıca Ahmet Cemil’e musallat olmuştu. Kaç kereler onu ağlatmış, hoca efendiye müracaata mecbur etmişti. Hatta bir kere, bilmem bir tokat meselesinden dolayı olmalı, babası bile mektebe gelerek hoca efendiye oldukça şiddetli bir mülakat yapmıştı.” (MS. s.28- 29)

Bu cümleyi takip eden sayfada uzunca bir paragraf, o güne ayrılmıştır. İlk bakışta lüzumsuz teferruat gibi algılanabilecek olan bu paragraf, aslında çok önemlidir. Babasının ölümüyle onun desteği ve korumasından mahrum kalan Ahmet Cemil, yaşadığı kötü olaylar karşısında mücadeleye vermeyecek ve hulyalarını teker teker kaybedecektir.

Mümtaz ise, baba desteğinden mahrum olmakla beraber, Ahmet Cemil gibi anne kucağı ve kardeş şefkatine de sahip değildir. Baba ve annesini birbirine yakın zamanlarda kaybeden Mümtaz, aile sıcaklığını, “İhsan Bey Adası”nda tadar. İhsan, onun ilme, irfana, Türk kültürüne; İhsan’ın karısı Macide ise anne ve abla şefkatine açılan kapısı olur.

Mümtaz da Ahmet Cemil gibi aşırı duygusaldır. Bu santimentalizmi, erken yaşta ebeveynlerin kaybı, yaşanılan şehrin işgal acısı ve göç, hastalık ve ölüm karşısındaki acizlik, aşkını her an kaybetmenin vehmi, şiirin dünyasından gelen hassasiyetler besler ve geliştirir. Mümtaz kendini, “hayatta kendisi için tek bir adım atamayacak kadar zayıf” olarak görür. Bu sebeple Nuran’ı evlilik konusunda ikna etmeye çabalamaz, koza-sına çekilir.

Tanpınar, “talih” karşısında Mümtaz’ın duygu ve düşüncelerini daha yoğunlukla işlemiştir.. “İnsan ruhunu olduğundan çok hür sanıyordu. Bu demekti ki hayatın gafiliydi.”, “sakınmak sevk-i tabiisiyle doğmuş insanlardan değildi.” tarzındaki cümlelerle Tanpınar, şair Mümtaz’ın hayat karşısındaki beşer trajedisini verir.

Ahmet Cemil’in de, Mümtaz’ın da kendi duygusal şair mizaçları ile tezat teşkil eden “aklı selim” sahibi iki insan, en yakın dostlarıdır. Hüse-

yin Nazmi ile İhsan gibi aşırılıkları ve duygusallıkları olmayan, şahsiyetleri oturmuş iki kahramanın, Ahmet Cemil ve Mümtaz'ın hemen yanibaşlarında olmaları, her iki karakterin de realiteden sapma oranlarını belirginleştirmek üzeredir.

Ahmet Cemil'i, sadece basın-matbuat ve edebiyat hayatı ile alakalı bahisler düşündürmez. Özellikle Raci ve kız kardeşi İkbal vasıtasıyla Ahmet Cemil, kadın, aile, evlilik, aşk, çocuk eğitimi gibi meseleler üzerinde de durur. (Uşaklıgil,1987:517) Ahmet Cemil, yakın çevresinden genişleyerek insanların problemleri üzerine yoğunlaşır. Beyoğlu'ndaki hayatı sevmemesine rağmen, gittiğinde oturmaktan hoşlandığı Luxenburg kahvesinde, caddeden geçen insanları seyrederek. Onlara ait, zihninde kısa hikayeler oluşturur:

“Buraya gele gele, birtakım çehrelere birçok defalar tasadüf ede ede şu halkın içinde kendisine mahsus aşınalar bulmuş, mesela birisinin evinde hastası olduğunu daima taşıdığı ecza şişelerinden anlamıştı. Aceba nesidir? Çocuğu yahut karısı... Sonra birgün onu büsbütün çökmüş, rengi uçmuş gördü. Elinde artık ilaç şişesi yok. Üzerinde siyah elbise vardı. Ahmet Cemil buna guya tanıdığı, sevdiği bir adam kabilinden acımıştı.” (MS. 97)

Kendisine düşmanca tavırlar takınsa da, Raci'nin geceleri sarhoş bir halde matbaada sızmaları, evini, karısını ihmal etmesi, oğlu Nedim'in küçük yaşta çalışmaya başlaması onu sarsar. Raci'yi, Gureba hastanesinde ziyarete gittiğinde, karşılaştığı manzaralar, Ahmet Cemil'i derinden etkiler. Ona hayatın, hulyadan apayrı bir cephesi olduğunu idrak ettirir.

“Onlar kapıcı ile görüşürken Ahmet Cemil bu binanın karşısında soğuk bir his duydu, kendi kendisine: “Bir de şu pencerenin içindeki hayat var!” diyordu. Burası nazarında bütün beşer hayatının mücessem ve sefalet muhassalası gibi yükseliyordu.

Bütün ekmeksiz kalmış aileler, satıla satıla nihayet son servet olan yorgan da gittikten sonra hastahane yatağına düşen hastalar, memleketinde kendisini bekleyen çocuklarını düşünerek can çekişen babalar, türlü emellere veda ederek burada ellerinden kaçmak isteyen hayatı salıvermemek için cenk eden gençler, bütün beşeriyetin iltiyam bulmaz yararları bir an içinde aklına geldi, daha sonra Raci'yi düşündü...

Acaba onu ne halde görecekler? Şimdi merdivenleri çıkmışlar, dehlizlerden geçiyorlardı. Ahmet Cemil burada pencerelerin önüne birikmiş ayakta hastalar, koşuşlarının içinde yatakları görünüyordu. Bir koşuşun önünden geçerken bir hastanın iniltisi arasında diğer bir yataktan güftesiz bir nağme işitti, kendi kendisine: “Şüphesiz bir genç” dedi.

Dehlizde duranlar hayretle kendilerine bakıyorlar, böyle bir ziyaret gününün haricinde gelenleri bir resmi adam zannederek selama duranlar oluyordu. Ahmet Cemil bunların içinde neşeli çocuklar, hastalığının vehametini idrak edemeyen zavallılar gördü. Şimdi bütün bu manzardan, baştan başa insanlığın feci levhası şeklinde dehşetini gözlerinin önüne seren bu yerden kaçmak, bir an evvel kurtulmak istiyordu. Bir el çeliktikten tırnaklarıyla kalbini sıkıyor, bir ses: “Bak, bir de bu hayata; bu sefalet sahnesine bak” diyordu.

Artık hayatın felsefesinden ne kadar uzak olduğunu, kendisinin nasılsan yanlıs bir emelle hayatın fevkine çıkmak isteyerek bir hulya alemini aradığını hissediyor, müstehzi bir seda gülerek: “Ah: Senin münevver hulyaların... çiçekli semaların...” diyordu.” (MS. 225-226)

Özellikle son paragraf, Ahmet Cemil'in şiiri ve hulyanın dışındaki gerçekliklerden de haberdar olmaya başladığını göstermesi bakımından önemlidir. Ahmet Cemil'deki bu değişim, “ruhî büyüme süreci” olarak tanımlanacaktır. (Kantarcıoğlu, 1988:53)

Ahmet Cemil, Beyoğlu'nda geçim derdinde olan yabancı kadınların durumlarına da samimî bir acıma hissi duyar. (MS. s.102-105)

Mümtaz'ın Neşatı'yi, İtrî'yi, Dede Efendi'yi ya da Baudelaire'i Wagner'i, Bethoven'i okuduğu / dinlediği mekan İstanbul'dur. “İmparatorluk artığı” olması sık sık vurgulanan bu şehir, Boğaziçi'nin harikulade güzellikleri yanında, fakirlik ve sefalet manzaralarını da bünyesinde barındırır. Mümtaz, estetik duyguları ile bu sefalet manzaraları arasında sıkışır kalır. Böyle bir ortamda fildişi kuleye çekilmek istemez. Sokaklarda karşılaştığı hamal ve dilenciler, yıkık dökük evlerde oturan insanlar, fakir semtler onu rahatsız eder. Ancak somut olarak onların dertlerine çareler üretememek de huzursuzluğunu artırır. Bu husus, Onda Ahmet Cemil'de olduğundan daha fazla bir çatışma meydana getirir. Fakir insanların Mümtaz'ın ruhunda bıraktığı tesirleri, Tanpınar romanda detaylandırarak vermiştir. (Özcan, 2004:165-175)

Her iki karakter de, estetik ve sanata düşkündürler. Estetik ve sanatta hayatlarında verdikleri yer ve önem ile içinde yaşadıkları şehrin gerçekleri, birbiri ile uyuşmaz. Bu durum, Ahmet Cemil'in kendisini sorgulamasına yol açar. Mümtaz'a ise, bir mıknaşın artı-eksi kutupları arasında gel-gitler yaşattır. Her iki karakter de bencil değil, diğer-gamdırlar.

Kahramanların dine yaklaşım tarzları da birbirine benzemektedir. Gerçi Ahmet Cemil'in bu husustaki düşünceleri, Mümtaz'ın din konusundaki düşünceleri kadar detaylandırılmamıştır. Ancak, yer verilen bir örnek de çarpıcıdır. Ahmet Cemil, eniştesi Vehbi Bey'in darbeleri ile önce bebeğini, sonra da hayatını kaybeden kızkardeşi İkbâl'in cenaze nama-

zında seyirci konumundadır. Acısını, dinî herhangi bir sığınma melceinde hafifletmek istemez. (MS. s. 217-218) Mümtaz'ın dine bakışı modernisttir. "Bir din din olduğu için sevilir, hayatımıza getirdiği kolaylıklar ile değil" düşüncesinde olan Mümtaz da dinî hayata karşı mesafelidir. Tanpınar, çarpıcı bir örnekle bunu gösterir. Bir ikindi vakti şadırvanda abdest alan ihtiyarların hangi vaktin namazını kılacaklarını, Mümtaz kendi kendine sorar. Bu soruyu sormadan hemen önce de Mümtaz saatine bakmıştır. (H. s. 330) Mümtaz için, din ve onun göstergeleri, millî kültürün mütemmim cüzleridir. Bu noktada çocuk şarkıları ile kılınan namazların bir farkı yoktur: "Millî olan her şey güzel ve iyidir. Ve sonuna kadar devam etmesi lazımdır." (H. s.331) genel kabulü, Mümtaz için dinî hayatı da kapsamaktadır.

Halit Ziya, Maî ve Siyah'ta genç bir şairin hayal ve duygu dünyasında yaşadığı hayal kırıklıklarını anlatırken, Ahmet Cemil'e olabildiğince tarafsız yaklaşılmaya çalışır. Maî ve Siyah'ın mesajlarından birini, sadece hulyalarını hayatlarının merkezi yapan insanların, neticede hayal kırıklıklarının da büyük olacağı ve sosyal hayatta başarılı olamayacakları şeklinde ifadelendirmek mümkündür. Halit Ziya, Ahmet Cemil'i kurgularken, son derece dikkatlidir ve dengeleri gözönünde bulundurur. Ancak Ahmet Cemil'in normal olandan sapma noktalarını da vurgulamadan geçmez. Bir akşam Ahmet Şevki ile gittiği Beyoğlu kahvelerinden birindeki kalabalık, gürültü, havasızlık, gelenleri eğlendirmekle mükellef yabancılardan zavallı halleri, Ahmet Cemil'i iğrendirir:

"Ahmet Cemil, bunların hiç birisinden haz almazdı, bu alemde bir letafet olmak lazım gelse onun bir başka tarzda olması lazım geleceğini düşünürdü. Onda bir illet vardı, her yşayde hatta sefalette, fihuşta bile bir ziyet olmasını isterdi. Esasen çirkin olan bu şeylerin hiç olmazsa aldatıcı gösterileri olması lazım geleceğine kani idi." (MS. s. 104)

Sefalette, ahlaksızlıkta bile bir görünüş estetiği, süs, seviye arayan Ahmet Cemil'i, anlatıcı ölçülü bir şekilde romanda yer yer tenkit eder. Bazen de, acıma, merhamet ifade eden kelimelerle bunu açığa vurur: *"Oh! Bak, işte, Lamia ne kadar bahtiyar! Nasıl gülüyor!"* (MS. s.235)

Ahmet Cemil'in hayal kırıklıklarından sonraki hayatı, *"ölüme benzer bir hayat olacaktır."* (s.239) Geldiği safhadan hulya dolu yıllarına baktığında, *"o kadar çocuk olduğundan utanır."* (MS. S. 224) Hulyalarını ahmakça bulur ve onları unutmaya karar verir. Bir memuriyet talep ederek, İstanbul'dan uzaklaşma kararı alır.

Huzur romanında, Tanpınar da olabildiği kadar Mümtaz'a karşı tarafsızdır. Ancak, bazen anlatıcı, bazen de diğer kahramanlar aracılığı ile şiiriyete kendini kaptırmış Mümtaz tenkit edilir. Bu tenkitlerde, Mümtaz'ın "toy" oluşuna vurgular yapılır. Sevdiği kadın Nuran, zaman zaman

onu “toy çocuk”, “sevimli budala” gibi tamlamalarla nitelendirir. Nuran'ın dayısı Tefvik Bey, Mümtaz'ın “toy heyecanları, çırpınışlarından hoşlanır.” Ancak Tanpınar, Mümtaz'ın hissîliğinin yanında, çok zihnî bir tarafının da bulunduğunu ifade eder ki, Mümtaz'ın hayatın gerçeklerini algılama, kültürel devamlılık konusundaki teklifleri, varlık ve varoluş ile ilgili düşünceleri, bu zihnî tarafın göstergeleridir.

Her iki romanda da kahramanlar, yazarları tarafından desteklenmez. Halit Ziya Ahmet Cemil'i, Tanpınar Mümtaz'ı bazı karakter özellikleri bakımından tenkit eder. Ancak yazarların ana kahramanlara bakış açısı, çok açık olarak sergilenmez. Her iki romanda da yazarların kahramanlara yaklaşımında, “kinaye mesafesi” korunmuştur. (Kantarcıoğlu,1988:113) Maî ve Siyah'da bu kinaye mesafesi barizken, Huzur'da bunu tesbit etmek için daha dikkatli davranmaya ihtiyaç vardır.

Maî ve Siyah'ın sonunda Ahmet Cemil'in yolu aldığı küçük bir memuriyetle Arap çöllerine çıkacaktır. Yıldızsız, her türlü hayale kapalı karanlık bir gecede, annesi ile birlikte vapura atlayarak, bütün hulyalarının mezarlığı olan İstanbul'dan imparatorluğun uzak bir coğrafyasına doğru yola çıkar. Ahmet Cemil, böylece Servet-i Fünun anlayışının tipik bir kaçış örneğini sergileyecektir.

Huzur'da Mümtaz'ın akıbeti konusunda, farklı yorumlar yapılmıştır. (Kaplan,1987:361-425; Kalpakçıoğlu, 1983:180; Moran, 1998:250) Dikkatli bir nazarla okunduğunda görülecektir ki, Tanpınar ilk bölümden itibaren yer yer Mümtaz'ın fenalaşmalarından bahseder. Yengesinin kiracısına gitmeden biraz önce, Mümtaz, ağustos güneşinin ve zihnindekilerin de baskısıyla hafif bir fenalık geçirir. Bu noktada Mümtaz düşüncelerin tasallutundan kurtulmak, suje halinden obje haline geçmek ister:

“Ah bu yoldan bir çıkabilseydi. Fakat yürüyebilmesi için yolun ayaklarının altında kaymaması, olduğu yerde durması lazımdı. Acaba bu son mu? Diye düşündü. Son... Kurtuluş... Her şeyin bitmesi ve perdenin inmesi. O büyük ve ferahlatıcı boşanma. Bütün kafasındakilere, hepsine birden “Paydos!” demek, kapıları açmak ve yol vermek, son zerresine kadar her hatırayı, her hayali, her tasavvuru kovmak ve herhangi bir nesne, cansız ve şuursuz bir mevcut olmak, bu güneş altında parlak bir yılan sırtı gibi, bir ucu dikilen sokağa, güneşin yer yer bir cüzzam gibi kemirdiği duvarlara, evlere katılmak, varlığın çemberinden çıkmak, bütün tenakuzlarından kurtulmak...” (H. s.62)

Ertesi gün alacakaranlıkta, sabahın çok erken saatlerinde, İhsan'a doktor getirdikten sonra, ilaç almak için dışarı çıkan Mümtaz, zihnini bomboş bulur. Nuran o sabah İstanbul'dan ayrılacaktır. Nuran'ın Fahir'e dönüşü ile her şeyin bittiğini düşünür Mümtaz. Ancak artık düşünceleri-

nin faili kendisi değildir. Hayatı ve kendisi için önem arzeden her şeye Mümtaz başkasının hayatıymış gibi mesafeli bakmaya başlamıştır:

“Fakat son derece rahattı. ‘Acaba neden?’ diye sora sora yürüyordu. ‘Ben ki o kadar düşünürüm. Düşüncem, yorgunluğu yüzünden bir türlü yatağına giremeyip odasında sabaha kadar dolaşan adama benzer. Neden şimdi hiçbir şey düşünemiyorum?’ Fakat bu düşünce bile kafi derecede zalim olamıyordu. ‘Yoksa yaşamıyor muydum? Yoksa dünyadan ayrıldım mı?’ ‘Belki de dünya beni bıraktı. Niçin olmasın? Bir kabı herhangi bir mayiin boşaltması gibi...” (H. s.365-366)

Mümtaz da Ahmet Cemil gibi kendini bunaltan, bir türlü huzurunu kurmasına fırsat tanımayan gerçeklerden kaçmayı seçmiştir. Ancak onun kaçıışı: İntiharı seçen Suat’tan, kendini kaderine bırakan Nuran’dan ve hırçın kızı Fatma’dan, yürüyüşü ile bir sirk akrobatını andıran dilenciden, kültürel devamlılık, üretim, eğitim problemini halledememiş coğrafyası gibi Şark ile Garp arasında sıkışmış ülke meselelerinden, zamanı bölük pörçük algılatan kesret’ten, insanın en büyük trajedisi olan talih ve ölümden, piyasa müziğini hakim kılan zevksizlikten, yıkık dökük evlerde yaşayan fakir insanlardan ve nasıl neticeleneceği belli olmayan savaştandır. Mümtaz, zihnine musallat olmuş bütün bu düşüncelerden artık yavaş yavaş kurtulmaktadır:

“Mümtaz cami etrafına baktı. Bir güvercin sürüsü yere doğru süzülüyor ve birdenbire tekrar yükseldi. ‘Acaba neden korktular?’ diye düşündü ve sualini sorar sormaz yine unuttu. Fakat henüz fikirlerin devamını hiç olmazsa yokluğu ile duyabiliyordu. ‘Bu bir imkansızlık değil, belki bir isteksizlik. Acaba her şeye böyle kayıtsız mıyım? Dünyayı bir daha kendimde kuramayacak mıyım? Bir daha hatıralar bende konuşmayacak mı?’ ‘Yoksa kendi kontrolüm altında iken çıldırıyor muyum? Böyle göz göre göre...”

(...)

“...Bütün zihni hayatı, bir uykuya kaymak üzere olan insanın o iki had arasında sallanışıyla çalışıyordu; kainata anında intibak eden ve objesini bir anda yakaladıktan sonra derhal bırakan acayip bir mekanizma olmuştu. ‘Ne oluyorum?’ diye bir daha düşündü. Muhakkak ki dünya ile arasında şimdiye kadar tanımadığı bir perde vardı. Çok şeffaf, son derece vuzuh getirici bir şey onu dünyadan böyle ayırıyordu.” (H. s.368)

Mümtaz, İhsanın ilaçlarını eve getirir, ancak hayat ile mantıklı bağlarını da artık koparmıştır.

Kaçışlarının mahiyeti farklı olsa da, her iki roman da karakterlerin kendilerinden, mazilerinden kaçış ile sona erer.

Karakterlerdeki benzerlikler dışında, romanların anlatım tekniğinde; bazı pasajlar ve bu pasajlarda ele alınan motiflerle buna bağlı olarak kahramanlarda ortaya çıkan duygu tezahürlerinde; üslupta da ortaklıklar vardır.

Ahmet Cemil'in babası hayattayken yaşadığı mutlu ev ve okul hayatı, Hüseyin Nazmi ile kendilerini edebî bakımdan yetiştirmeleri, geriye dönüş tekniği (flash back) kullanılarak verilir. Mümtaz'ın da çocukluk yılları, babasının öldürülmesi, yaşadıkları şehri terketmeleri, annesinin vefatı ve İstanbul'a amcasının oğlu İhsan'ın yanına gelmesi, yine aynı teknikle anlatılmıştır. Her iki mazi koridoru da, romanda olaylar henüz gelişmek üzereyken, başlangıç safhasında yer alır.

Romanın son sayfalarına doğru, Ahmet Cemil bütün hulyalarını kaybetmiştir. Artık sadece annenin varlığı, onun yaşama sebebidir. Kendi hayallerini ve kız kardeşini gömdüğü bu şehirde daha fazla kalmak istemez. Çekmeceden diplomasını çıkarır. Uzak vilayetlerden birine gidecektir. Gözleri haritada, "çöl deryaları" üzerinde dolaşır. Çöl, Ahmet Cemil için huzuru bulacağı vaha olacaktır. Ona çölü çağrıştıran da, haftada bir gün evlerinin önünden geçen bir Arap dilencinin söylediği şarkı olmuştur:

"Bir arap sail vardı ki haftada bir gün öğleyin ile ikindi arasında Süleymaniye'nin bu تنها sokağında Ahmet Cemil'in güftesini zaptedemediği acı bir neşide ile geçinirdi. O evde bulunduğu zaman başka bir cihanın başka bir tarzda yaratılmış bir mahlukuna mahsus, yabancılığında latif bir vahşet, müsekkir bir garabet hissolan bu sestten bütün kalbin'e hissedilip de mahiyeti tahlil imkanından kaçan hissiyat ona refakat eden bir ahenk ile uyanır; hayatının zaptolunamayan şiiirlerine fesih bir tercüman gibi gelen bu naşidenin bedii esirini kaçırmamak için sahibini görmek istemeyerek dinlerdi.

Bugün şu haritanın beyanını temaşası, oranın asude hayat vehmi onun çıplak manzarasının hayali içinde bir sesin tesiri arzın fevkinde bir şey oldu.

O ses yaklaşıyordu. Evvela uzaktan pest ve deruni bir şikayet başlamıştı; sonra yavaş yavaş, yer yer ıstırap şehikıyla, iniltisiyle boğularak, mecruh bir güvercin gibi aciz bir hamle ile yükselmek isterken birden meftuniyet ile bir sükut içinde düşerek, bir müddet guya kanatlarıyla tapraklarda sürüklene sürüklene çırpındıktan sonra meyus ve mütehassir bir nazarla göklere gözlerini dikerek gördüğünü parçalayan sonbir feryat ile başını kaldırdıktan sonra son nefesi bir fiğan gargarası içinde sönüp gidiyordu."

(...)

“O vakit; bu hayal alemi, Ahmet Cemil’in karşısında canlanarak yaşamağa başlayınca; o ses tekrar işitildi; bu defa yeni bir hayat ile, taze bir kuvvetle orada, hemen evin kapısında tekrar uyandı.

Şimdi bu sesde vahşi eda , bir tehevür nalişi, bir meraret tuğyanı vardı; bu ses öyle bir sesdi ki içinde bir kalp parçalanıyor, yırtılıyor, ensicesi sökülerek kan saçılıyor gibiydi.

Tiz bir feryad ile başladı; birdenbire ateş almış havai bir fişek şeklinde çıktı, yükseldi, sonra bir müddet, müthiş bir irtifada, artık kendisini zaptedemeyerek, yükselen hamlesinin son kuvvetini sarfederek titredi; inecek mi; çıkacak mı, sönecek mi bilinmiyordu; bir saniye kaldı; sonra birdenbire patladı; guya o havai fişekten kırık dökük, vakit vakit parlayan sönen kandiller döküldü; bunlar süzüle süzüle, birer birer öle öle düşüyor gidiyordu; nihayet bir ses enkazı üzerine göğsü yarılan bir bulut parçasından hafif yağmurlar boşanmaya başladı. Ahmet Cemil mebhut duruyordu.

Bugün bu garip neşideden duyduğu şey hiçbir tesirle mukayasa edilemezdi.Şu anlaşılmayan, zaptedilmeyen lisan ile o ses guya Ahmet Cemil’in babasının matemine , İkbâl’in mezarına, Lamia’nın uçmuş hulyasına, şu sobanın içinde hala bir hayat bakıyesiyle çatırdayan eserinin küllerine ayrı ayrı ağladıkdan sonra bu hasta kalbin bütün elemeleri, acıları, tahlil ve ifade edilmeyen dertleri için beliğ bir lisan olmuştu.” (MS. s.247,249)

Bu şarkının nağmesi, o ikinci vakti Ahmet Cemil’e her zamankinden daha fazla tesir eder.

Huzur’da Mümtaz’ın annesi, geldikleri A...’da hastalanır ve yatağa düşer. Mümtaz annesinin başından ayrılmaz. Akşam üzerleri bir küçük çocuk sokaktan iç burkan türküler söyleyerek geçer:

“Akşam oldu mu pencerenin yanına otururdu. Kaç gündür sokakta küçük bir çocuk peydah olmuştu. Her akşam elinde boş bir şişe veya başka bir kap, evlerinin önünden, türkü söyleyerek geçirdi. Mümtaz daha sokağın başında iken onun sesini tanırdı:

Akşam oldu yakamadım gazımı

Kadir Mevlam böyle yazmış yazımı,

Doya doya sevemedim kuzumu,

Ben ölürsem yavrum seni döverler.

Mümtaz annesinin her başını kaldırdıkça üstüne dikilmiş bakışlarında bu türkünün güftesine benzer bir mana bulunduğunu zannederek içi sızlardı. Bununla beraber onu dinlemekten de vazgeçmezdi. Çocuğun sesi

güzel ve gürdü. Fakat henüz çok küçük, onun için nağmenin ortasında ağ-layışa benzeyen garip yırtılışları olurdu.

Evlerinin biraz ilerisinde, aşağıya doğru giden sokağın tam başın-da türkü değişirdi. Ses birdenbire yükselir, aydınlanırdı. O kadar ki, evle-rin duvarlarında, yolun üstünde, hatta havaya çarptıkça sanki çok parlak akislerle kırılırdı:

Şu İzmir'in minaresi sedeften, annem sedeften

Sen doldur da ben içeyim kadehten, annem kadehten...

Mümtaz, bu ikinci türkü ile küçücük ömrünün henüz manasını dahi kavramadığı kederleri içinden çıkar, birdenbire çok ışıklı, taptaze fakat bununla beraber yine kesret ve ıstırap dolu başka bir dünyaya giderdi. Bu bir ucu İzmir'in Kordonboyu'nda başlayan, öbür ucu babasının hiç anlayamadığı ölümünde biten dünya idi.

Orada da kendi çocuk muhayyilesine sığmayan bir yığın şey, orada da ölüm, gurbet, kan, yalnızlık ve içinde çöreklenen o yedibaşlı ejder hüznü vardı.

Kim olduğunu bilmediği, fakat annesinin de işiteceği korkusu ile ürpererek yolunu beklediği çocuk geçince, Mümtaz için gün denen şey kapağını kapatıyordu. Ondan sonra ta ertesi akşama kadar yekpare bir zaman vardı.” (H. s.33-34)

Halit Ziya'nın sözlerine yer vermediği ancak yanık bir ezgisi oldu-ğunu detaylı tarifinden anladığımız şarkı ile Tanpınar'ın altı dizesine yer verdiği türküler, karakterler üzerinde benzer duygulanmalara yol açar. Ahmet Cemil de, Mümtaz da sokaktan ikinci vakti gelen bu yanık ezgi-lerden etkilenirler. Gurbet hissi, yalnızlık, iç ezikliği ve burkuntusu, bu ezgilerin kahramanlar üzerinde yarattığı duygu tezahürleridir.

Kahramanların şair olması, dünyaya, hayata, çevrelerine şiiriyetin arkasından bakmaları, her iki romanın üslubunu da etkilemiştir.

Maî ve Siyah ile Huzur romanında yer yer mensur şiire ulaşan pa-sajlar ve kahramanların şiiriyet dolu tabiatları, romanların üslup özelliğini etkilemiştir. Her iki romanda da sanatkarane üslup kullanılmıştır. (Kap-lan,1976:441)

Ahmet Cemil ile Mümtaz, şair kimlikleri, duygusal, pasif ve aşık karakterleri ile birbirlerine benzemektedirler. Karşılarında onların hayal-lerini yıkan, onları umutsuzluğa sürükleyen olumsuz tiplerin de, onlara destek olan, onları dinleyen olumlu tiplerin de varlığı diğer ortak tarafla-rıdır. Her iki karakter de, hayatlarının nizamını kurmak üzere mücadele verirler ve bu mücadele zaferle neticelenmez.

Bu benzerlikleri ortaya koyarken, Tanpınar, Huzur'u kurgulama safhasında, çok takdir ettiği "Halit Ziya Uşaklıgil'in Ahmet Cemil karakterinden etkilenmiştir" gibi bir sonuca ulaşma gayretinde değiliz. (Sarıçicek, 2000:153-154) Tanpınar, ince dikkatleri ile Maî ve Siyah romanı ve onun baş kahramanı Ahmet Cemil üzerinde de durmuş ve düşünmüş, bu konuda yazılar kaleme almıştır. (Tanpınar,1977,270-274; Tanpınar, Tarihsiz:309-318.

Halit Ziya, Ahmet Cemil aracılığıyla dönemin matbuat ve edebiyat hayatına yoğunlaşırken, Tanpınar, Mümtaz dolayısıyla olabildiğince sanat, kültür, edebiyat ve kısmen de Türkiye'nin ekonomi, üretim ve toplumla ilgili meselelerine açılmıştır. Bu perspektifin Ahmet Cemil ve Mümtaz'daki yansımaları, kahramanların benzerliklerini ortaya koyduğu gibi, tabii olarak yaşadıkları dönem farkından kaynaklanan ayrılıkları da meydana getirecektir. Her iki kahraman da, Türk romanının unutulmaz estet-şair karakterleri olarak Türk roman tarihindeki yerlerini almıştır.

KAYNAKÇA

- DOĞAN, Mehmet Can, Şubat - Mart 1999, "*Tesadüf ve Kaza Arasında Zihinsel Bir Kaza*", **Hece**, S: 26-27, s. 95-103.
- [KALPAKÇIOĞLU], Fethi Naci, 1998, "Huzur", **60 Türk Romanı**, Oğlak Yayınları, İstanbul.
- KANTARCIOĞLU, Doç. Dr. Sevim, 1988, "*Huzur*", **Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KAPLAN, Prof. Dr. Mehmet, 1976, "*Maî ve Siyah Romanının Üslûbu Hakkında*", **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN, Prof. Dr. Mehmet , 1987, "*Bir Şairin Romanı: Huzur*", **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KERMAN, Prof. Dr. Zeynep – Huyugüzel, Prof. Dr. Ömer Faruk , Ocak 1996, "*Halit Ziya Uşaklıgil Bibliyografyası*", **Türk Dili**, S:529, s.167.
- MORAN, Berna, 1983, "Bir Huzursuzluğun Romanı: Huzur", **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZCAN, Yrd. Doç. Dr. Hidayet, Mayıs – Haziran 2000, "*Maî ve Siyah Romanında Edebî Meseleler*", **Türk Yurdu -Türk Romanı-** , C:20, Sayı:153-154, s.243-249.

- ÖZCAN, Yrd. Doç. Dr. Nezahat, Güz 2003, “*Estetizm İle Vicdanî Sorumluluk Arasında Kalan Mümtaz ya da Fakir İnsan Manzaralarının Mümtaz’daki Yansıması*”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı:14, s.165-175.
- SARIÇİCEK, Yrd. Doç. Dr. Mümtaz, Mayıs - Haziran 2000, “*Huzur’ Romanının Kuruluşunda Yerli ve Yabancı Tesirler*”, **Türk Yurdu - Türk Romanı-**, c. 20, S: 153-154, s.235-240.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, 1977, “*Ahmet Cemil İle Mülakat*”, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, Tarihsiz, “*Mahur Beste Hakkında Behçet Bey’e Mektup*”, (Haz.: Dr. Birol Emil), **Yaşadığım Gibi**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, 2000, **Huzur**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, 2002, “*Tartuffe’le Mülakat*”, **Mücevherlerin Sırrı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, 2002, (Haz.: Abdullah UÇMAN–Handan İNCİ), **Bir Gül Bu Karanlıkta -Tanpınar Üzerine Yazılar -**, Kitabevi, İstanbul.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, 1971, **Maî ve Siyah**, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul.